

**KAŞGARLI MAHMUT'UN *DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK*
ADLI ESERİNDE YER ALAN ÖLÇÜ BİRİMLERİ**
UNITIES OF MEASUREMENT IN KAŞGARLI MAHMUTS
DİVANU LUGATI'T-TURK

Yermukhamet MARALBEK
Muhammet KOÇAK*****

Öz

Kaşgarlı Mahmut'un *Divanu Lügati't-Türk* adlı eseri, Türk topluluklarının dilini, tarihini, yaşantısını anlatan eşi benzeri olmayan bir çalışmadır. Sözlük bilimi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bu eser, pek çok bilim dalının yaptığı çalışmalarda çeşitli konularda yararlandığı bir referans kaynağı olarak görülürken eserin bünyesinde daha da incelemesi gereken pek çok konu olduğu değerlendirilmektedir. Bu konulardan biri de Türk dilinde eserin vücut bulduğu dönemde kullanılan ölçüleri bildiren kelimelerdir. Sözlükte eski ve orta yüzyıllarda kullanılan ölçü isimleri hakkında dikkate değer birçok bilgi mevcuttur. Biz bu makalemizde ölçü isimlerini boyut kategorisi kapsamında araştırarak onların leksik-semantik özelliklerini ve görevini belirtmeyi amaçladık. Makalede ölçü isimleri ağırlık, mesafe, ücret gibi farklı semantik gruplara ayrılarak her dildeki semantik özellikleri belirtilerek tahlil etmeye çalışacağız. Ayrıca vücut organları adlarının ölçü birimlerine dönüş sürecinin ve bu dönüşümün tabii yollarının konuya destek olacağı kanaatindeyiz. Modern Kazakça ile orta yüzyıl (10. ve 12. yy.) Türkçesinin tarihi sürekliliği, genetik bakımından akrabalığını ispat etmektedir. Ayrıca kendi zamanında orta Türkçe döneminin boyut-ölçü anlamlarını bildiren dilsel birimlerce zengin, kuvvetli bir dil olduğu görülmektedir. Sözcükleri incelerken başvuru boyut kategorisi de orta Türkçe dönemini önemli bir bölümü olarak bu çalışma ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece Türk dili ve Türk kültürü üzerine yapılan pek çok araştırmada referans kaynak olarak kullanılan *Divanu Lügati't-Türk*'ün dil bilim çalışmalarında da önemli bir kaynak olduğunu yeni bir vesile ile ortaya koymuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: boyut kategorisi, Kaşgarlı Mahmut, *Divanu Lügati't-Türk*, ölçü birimleri

Abstract

Mahmut al-Kashgari's *Divanu Lügati't-Türk* is a unique study of the language, history and life of Turkish communities. This work is considered as a reference source for many branches of science by researchers working on dictionary science, while it is also argued that there are a lot of subjects within the work need to be examined further. One of these issues is the words that indicate the measures used in the period when the work was written in the Turkish language. The dictionary contains remarkable information about the metric units used in the old and Middle Ages. In this article, we aimed to investigate dimension names within the scope of dimension category and to specify their lexico-semantic characteristics and functions. In this article, we tried to analyze the names of measurement by separating them into different semantic groups such as weight, distance, wage and specifying semantic characteristics in each language. In addition, we believe that the process of returning to the measurement units of body organs names and the natural ways of this transformation will support the issue. The historical continuity of Modern Kazakh and the middle Century Turkish (10. and 12.

* Makalenin Geliş Tarihi:11.05.2018; Kabul Tarihi:12.12.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.31

** Doktora Öğrencisi, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Kazakistan, muhamet.maralbek@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5954-8669>

*** Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, muhammetkocak@gazi.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6387-0765>

century.) proves its genetic kinship. In addition, it is observed that the middle Turkish period had a rich and strong language in terms of linguistic units which expressed the meaning of size-measure. When examining the words, this study will attempt to be presented as an important part of the middle Turkish period in the dimension Category referenced. In this way, Divan-ı Lugat it-Turk, which is used as a reference source in many researches on Turkish language and Turkish culture, will be able to demonstrate that it is also an important source in the studies of linguistics.

Keywords: Category of quantity, Mahmud al-Kashgari, Divanu Lügati't-Türk, metric units

1. Giriş

Türk milleti tarih sahnesine çıktığı andan itibaren çok geniş bir alanda çok farklı sözlü anlatı türlerinde (Yeşil, 2015a; 1-53) kendisini temsil edebilen büyük bir dil meydana getirmiştir. Bu dil kullanımı gereği pek çok yapı tabir, deyim ve kavram oluşturmuştur. Bu kavramlar gerek inanç (Yeşil, 2015b) gerek günlük hayat, gerek ise tarihî mücadelelerin etkisini bünyesinde taşımaktadır. Bunun yanında hayatın olmaz ise olması ölçü, eşitlik ve takas gibi ihtiyaçlarda ölçü ifade eden sözcüklerin dile yerleşmesine imkân vermiştir. Bu durum, insanların etrafındakileri sınıflandırıp somutlaştırarak kendilerine daha rahat yaşayabilecekleri ortam yaratmak kolaylığı açısından da önem arz etmektedir (Yeşildal, 2018: 49). Canlı bir varlık olan dilin değişerek geliştiği düşünüldüğünde ilk zamanlarda itibari ölçüleri ifade eden bu kelime ve kavramlara zamanla belirli standartlar oluştuğu kesin ve net karşılıkları kazanmışlardır. Böylece günümüze kadar gelen serüvenlerinde nesnel ölçü birimleri hâlini almaya çalışmışlardır. Boyut kategorisinin semantik anlamını oluşturan dil birimlerinin en kapsamlı kısımlarından biri, ölçü birimleridir. Bu birimler, herhangi bir ölçünün tam anlamını tasvir etmek için etalon olarak kullanılan özel dil birimleridir. Söz konusu gruba dâhil edebileceğimiz dil birimleri doğruluk ve özgümlükleriyle ayırt edilir. Hatta bunları anlam bakımından diğer ölçü anlamlı dil birimleri göre ifade edersek, tam ölçülü diyebiliriz. Ölçü anlamlı sözcükler her zaman tam sayılı anlama doğru göçüşme sürecindedir. Onun en son noktası, tam sayılı anlamdır. Ölçü birimleri ise mevcut sayılı anlamın dildeki kalıbı sayılıdır. Onun için ölçü birimleri “boyut” anlamının kapsamında araştırılırken dilin semantik alanının merkezinde yer alır. Dilin herhangi bir tarihi gelişme döneminde olsun ya da olmasın, toplumsal yani sosyal bağlamda çeşitli amaçlarla geniş kapsamda kullanılan dildeki ölçü birimleri sıklıkla oluşmaktadır. Ayrıca ölçü anlamı olan herhangi kelimenin kullanım sıklığı arttıkça ölçü birime dönüşür ve ifade olarak tam sayılı bir anlama doğru yaklaşır. Bazen farklı dillerin kendine özgü ölçü birimleri içinde bulunduğu dilin kullanımı ile dünya dilleri arasındaki tesirini de göstermektedir. Hangi dilin kullanım alanı geniş ise, dilin ölçü birimleri sistemi de diğer yabancı dillere o derece nüfuz eder. Onun için ölçü birimlerini inceleme hususu hangi açıdan ele alınırsa alınsın güncel bir sorun olarak dil bilimcilerin karşısında durmaktadır.

Ölçü birimlerine dilin tarihi katlarında (art zamanlı diyakronik) olduğu gibi yeni katlarında da (eş zamanlı-senkronik) rastlanmaktadır. Dilin yeni katlarında uluslararası

ölçü birimlerine sıklıkla rastlanırken, tarihi katlarında dili kullanan topluma ya da millete özgü ölçü birimlerine çoğunlukla rastlanmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğü eski ve orta yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerini ve yapısını tanıtan temiz ve özel bir dil bilim eseri olduğundan burada rastlanan ölçü birimleri bir bakıma Türk topluluklarının ölçü sistemindeki gücünü göstermektedir. Türkçede ölçü birimleri ayrı olarak kullanıldığında zaman zaman sayısal anlamı tam net belli olmayan ölçülerin adı olmuş, hatta bu durum farklı bir kullanıma doğru evrilerek ölçünün anlamı kelime gruplarında yaşamaya devam etmiştir. Bu nedenle herhangi bir ölçü birimi ayrı bir kelime olarak leksik seviyeye ait olduğundan tam boyut anlamının verilmesi bakımından sentaktik seviyesinin biçimine dönüşmektedir.

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde rastlanan ölçü birimleri; ağırlık, uzunluk, ücret ölçüsü gibi birkaç semantik gruplara ayrılabilir. Çünkü dilin söz konusu döneminde en güncel ölçü anlamları olduklarından dönemin ihtiyaç ve ifade yeteneğine göre oluşmuşlardır. Sözlükte rastlanan ölçü birimlerinin arasında ücret ölçüsünü bildiren birimler oldukça fazladır. Ücret ölçüsü herhangi bir nesnenin mevcut özelliği ile insanlara gerekliliği arasındaki ilişkiyi ispat eder. Yani arz talep dengesinin oranını gösterir. Para nesnenin nesnesi ise boyut semantiğinde ücret ölçüsü, ölçünün ölçüsüdür. Kaşgarlı Mahmut'un zamanında da insanlar arasında malın karşılığı olan "eder" bir başka deyişle "değer" anlamı yüksek ya da düşük seviyede oluşurken onun dilsel karşılığı da beraberinde oluşmuştur.

2. Ücret Ölçüsü Birimlerinin Karşılaştırılması

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde çoğu kaynaklarda rastlanmayan Türkçenin eski dönemleri ile orta yüzyılda kullanılan birçok alışveriş nesnesi ile ücret (değer) ölçüleri hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Onlardan birisi, eski Uygur Devleti'nde kullanıldığı dile getirilen "kamdu" olarak adlandırılan kumaş paradır. Bunun ile ilgili şöyle bir açıklama verilmiştir: "Kamdu– dört kat uzun, eni bir karış olan ayrı bir bez. Onun üzerine Uygur Hanı'nın mühürü basılmış, ticarete para yerine kullanılmıştır. Bu bez eskise bile, her yedi yıl sonra yıkanıp temizlenip, üzerine yeni mühür basılır" (Kaşgari, 1997: 478). Bu örneklere *Eski Türk Sözlüğü*'nde de yer verilmiştir (*Eski Türk Sözlük*, 1969: 415). Şimdi bu nesneyi karşıladığı nesnenin ölçüsüne göre ifade etmek istersek "kamdu" sözcüğü yaklaşık uzunluğu 3 metre, eni 20 cm olan kumaşa denk gelmektedir. Bu bilgiler 10. ve 12. yy'da Türk yurdunda kâğıt paranın ilk nüshası "kumaş paranın" kullanıldığını ispat etmektedir. Kumaş sadece değiştirilebilir mal değil, olduğu gibi para görevini de yapmıştır. Çünkü uzunluğu yaklaşık 3 metre, eni 20 cm'lik kumaş bir iş için pek faydalı olamaz. O her yedi yılda bir yeniden toplanıp, yıkanıp, yeniden Uygur hanının damgasının basılması ile para görevini yaptığını kesinleştirmiştir. Eğer değiştirilebilen mala örnek vermek istersek, herhangi bir pahalı kumaş, Uygur hanının damgası olmadan, değiştirilebilen mal olabilir. Yani, "kamdu" – özel olarak kumaştan yapılan paradır. Onun belli bir değer seviyesi vardır. Bu ticari tecrübenin Uygur Devleti'nin yanında diğer Türk uluslarında, ancak ticaretin geliştiği

İpek Yolu'nda bulunan büyük şehirlerde yerleştiği düşünülebilir.

Kumaş ya da diğer nesnelere üretilen paraların kullanılmış olmasının bir ispatı da “pul” sözcüğüdür. “Pul” eski dönemlerde de, şimdi de para anlamını taşımaktadır. “Pul” sözcüğü orta yüzyılda (belki ondan önce de olabilir) para görevini yapmış “bul” sözcüğünden ses değişmelerine uğrayarak oluşmuştur. Bu sözcük hakkında *Etnografik Ansiklopedi*'de şöyle bir açıklamaya yer verilmiştir: “BUL/PUL sözcüğü geleneksel olarak kullanılan pahalı, kalın kumaş türlerinin genel adıdır. Bul (pul) ismi eskiden çok pahalı ipek çeşitlerinin değiştirilebilen nesne olarak para birimi görevini yapmasından çıkmıştır. Türk ve Fars dilli halklar da parayı pul diyerek isimlendirmiştir. Bazı bölgelerde ismin “bul” anlamında kullanılması değerini arttırmak için hala kullanılmaktadır ve “buldav, buldanuv (kızmak) sözcüklerine esas olabilir” (Kazak Etnografik Kategorileri, 2011: 553). Kumaş, bez kelimeleri, benzer nesnelere bildiren eş anlamlı isimlerdir. Kumaş paralar bazen “kamdu”, bazen “bul” olarak adlandırılmıştır ve geniş bir alanda tanınmıştır. Nogay ve Kazak Hanlığı ilk dönemlerinde de şiirlerde rastlanır. 15. ve 16.yy'a ait Şalkiyiz Jıravın “Biy Temir'e Birinci Tolgav” şiirinde şöyle denir: “Sen altınsın, ben pulum. Sen ipeksin, ben tüyüm”. Burada Jırav altın para ile kumaş paranın, pul-bulun değerini, özelliğini karşılaştırmada sultan ve kendinin sosyal yerini tasvir etmektedir. Buna göre, kumaş para için Türk dünyasında eskiden ortaya çıkıp ve yüzyıllar boyunca geniş bir alanda kullanılan değer ölçülerinden biridir diyebiliriz.

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde rastlanan para, değer ölçülerinden biri de “benek”tir. Sözlükte bu sözcük iki anlamda verilmiştir: “Benek//dän; urık (arğu ve bir aşiret dillinde); Benek//bakır; akşa” (Kaşgari, 1997: 444). Belki de, bu sözcüğün ilk anlamı “dän”; urıkça'dır. “Dän” parçasının küçük anlamı ufak kuruşlar için de kullanılmış olabilir. Söz konusu kelimenin *Eski Türkçe Sözlük'te* de bu anlamı karşıladığı zikredilmektedir (Eski Türkçe Sözlük, 1969: 94). *Benek* sözcüğüne modern Kazakçada rastlanmasa bile, modern Türkçede rastlanır. *Türk Dili Sözlüğünde* iki anlamda verilmiştir: “1. İsim herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan (Burunlar koyu renkte beneklerle kaplıdır. Birselle); 2. gök bilimi güneş lekeleri yöresinde görülen, parlak taneciklerden ve parlak damarlardan oluşmuş bölüm, fakül”. Yani birinde herhangi bir leke, nokta anlamında, ikincisi ise, güneşe baktığımız zaman gözlenebilen küçük lekeler. Bu durum Kaşgarlı'nın sözlüğündeki “benek” sözcüğü ile Türkçedeki “benek” sözcüğünün semantik ilişkisinin olduğunu gösterebilir. Küçük boyutlu; hem katı, hem de parçalı nesnelere ortak semantiği olan sözcüğün leksik gelişmesi sonucunda; ilk önce küçük “dän”, sonra ufak “kuruş”, sonra ise “leke”, ufak nokta anlamında değişmiş olduğu düşünülebilir.

Türk toplulukları arasında geniş bir şekilde ticarete değer ölçüsü olarak kullanılan bir başka para türü, “bakır”dır. Bu da para anlamını veren Türk kökenli sözcük olarak sözlüklerde yer almaktadır. Sözlükte şöyle anlatılır: “Bakır, şında koyulan para türüdür. Ticaret onun yardımıyla yapılır” (Kaşgari, 1997: 418). Para

karşılığı bakırın kullanılmasında şöyle düşünülebilir, para bakırdan yapıldığı için, bakır denilmiştir. Sözlükte bakır hakkında başka bir ifadeye daha yer verilmiştir: Bakır-mıs. Atasözünde bakır ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: “Var bakır, yok altın// var mıs, yok altın (var olduğunda bakır, yok olduğunda altın)” elde var olursa bakır gibi değersiz, yok olursa, altın gibi değerlidir”. Bu atasözü “yakın akraba arasında hor görülen kişi oradan gidince onun değeri artar” anlamında kullanılmıştır (Kaşgari, 1997: 417). Bakırın metal para olduğunda, altından değersiz olduğunu söz konusu atasözünden çıkarabiliriz. Bakırın Çin’de işlenmesinden yola çıkılarak Çin’de kullanılan para çeşidi olduğu ve Türkler ile Çinliler arasındaki ticaret sonucunda Türk halkları arasında yayılmış olabileceği değerlendirilebilir.

Etnografik Ansiklopedi’de “bakır” hakkında şöyle bir husus bulunmaktadır: “Bakır ufak ticaret yapmada kullanılan bakırdan, gümüştan vurulan kuruşun genel adıdır. Kuruşun bakırdan yapılan türüne karabakır denir. Bakırın ticaretin temel nesnesi çeşitli malların eşdeğeri olarak rolü Kazak coğrafyasında Rusya’nın tesiri ile mal-para ilişkilerinin yerleşmeye başladığı zaman artmaya başlamıştır. Kazak köylerinde Rus bakırları kullanılmıştır (Kazak Etnografik Kategorileri, 2011: 373-374). Ansiklopedide de verildiği gibi bakır paranın değeri altından değersiz olduğundan dolayı çoğu zaman ufak ticaretlerde kullanıldığı dile getirilmektedir. Onun gümüştan de yapılması; aynı zamanda para olarak kullanılması yani sadece bakır paranın adı olarak dilde bir karşılık almasının yanında genel semantiğini verdiği dönemdeki kullanımını da ifade etmektedir. Bir başka deyişle semantik gelişmesinin sonucunda metalin adı iken Türk boyları arasında zamanla kullanılarak değer ölçüsü olarak para ismine dönüştürülmüştür. Ayrıca “bakır para” kullanımına rağbet sadece Rusya’nın tesirinde bulunan yıllarda değil, 10. ve 12. yy’da da görülmektedir. Bu durum bakır paranın anlamsal gelişmesinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

“Bakır” sözcüğünün *Eski Türkçe Sözlük*’te dört çeşit anlamı verilmiştir. Birinci ve üçüncü anlamı yukarıda belirttiğimiz gibi, “metal” ve bakırdan yapılan para şeklindedir. İkincisi ise, “ağırlık ölçüsü” olarak düşünüülür ise dördüncü anlamı, para birimi yani “para ölçü birimi” olarak kullanılmaktadır. Bu anlam *Eski Türkçe Sözlük*’te aşağıdaki gibi verilmektedir: “2. Bakır (ağırlık ölçüsü, belki dört gramından çok): *murč t[ört] baqır pitpidi beş baqır bisiy siñir altı baqır çur [ni] qilip // kırmızı biberi dört bakır, siyah biber beş bakır [ve] kaynatılmış oaltı bakır, [almak], toz yapıp (Rach I,)” (Eski Türk Sözlük, 1969: 82). Bize göre, bakır para ile ağırlık ölçüsü olarak kullanılan anlamı arasında semantik ilişki yoktur. Onun içindir ki, parçadaki biberle ilgili kullanılan bakır, ağırlığı değil; “boyut, hacim (sıgımlık)” ölçüsünü bildirmiştir. Yani bakır tabak, bardaktan yapılan ölçü aracının hacim ölçüsüyle ölçülen miktarları vermiştir. Değer ölçüsü birimi ise semantiğini şu şekilde anlatır: “4. Bakır (para birimi): bol mäsniñ üç satır üç jarım baqır bertim / (USp 50)” (*Eski Türk Sözlük, 1969: 82*). Burada da para anlamında kullanılmıştır. Yani değer ölçüsü çeşitli olduğunda boyutsal tasarım vasıtasıyla sayılı ve nesneli kısımları değiştirerek çeşitli ölçüler ve para ölçüsünü bildirmiştir. Bakırın bizim bahsettiğimiz her tarihi dönemlerde birkaç*

kullanımı onun değer ölçüsü kapsamında geniş bir şekilde kullanıldığını, dilin en aktif katlarındaki sözcük olduğunu düşündürebilmektedir.

“Bakır” gibi “yarmak” da tarihi dönemlerde geniş kapsamda kullanılan yaygın değer ölçüsüdür. Aynı zamanda eski para birimi olarak kullanılmış idi. Bu da Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde yer almaktadır. Sözlükte hem “yarmak” , hem de “yarımak” olarak verilmektedir. İlk sözcüğün anlamı: “yarmak // para, pul” diye geçerken (Kaşgari, 1997: 61), ikincisinde: “Yarımak // yarmak, tenge (җыйгырша)” olarak verilmiştir (Kaşgari, 1997: 573-574). İkisindeki farklılık tek ünlü “ı” sesi olmasa, ikisi de aynı sözcüktür diyebiliriz. Ona göre, “yarmak” sözcüğü Türk boylarında çeşitli şekillerde söylenmiş olabilir. Kaşgarlı Mahmut’un esas nüshasında da “yarımak, yarmak” diye iki şekli ile verilmiştir. Yani bu transkripsiyonda oluşan bir hata değildir. A.Egevbayev’in transkripsyonu doğrudur. Ses yapısı, harf sayısı benzemediği için Kaşgarlı Mahmut onu iki yerde de vermiştir. Fakat anlamı aynıdır. Ama *Eski Türkçe Sözlük*’te sadece “yarmak” şeklinde verilmiştir (*Eski Türk Sözlük*, 1969: 242). Kaşgarlı Mahmut sözlüğün her yerinde isimlerin anlamını açıkladığında çoğu zaman “yarmak” sözcüğünden yararlanır. Örneğin:”Ellik // elli, elli yarmak // elli tenge, elli para” vs. (Kaşgai, 1997a: 173). Buna göre, o dönemde en sık kullanılan para birimi olduğu düşünülebilir. “Yarmak” bu kullanımdan farklı olarak sayılarla bir araya gelerek paraya benzemeyen ölçüyü bildirir. *Etnografik Ansiklopedi*’de “yarmak” sözcüğü hakkında şu bilgiler verilmiştir: “Yarmak, ortası delik kuruş olarak kullanılan ufak bakır paradır. Yarmak ticarete kullanılmakla birlikte başörtüsüne, çocukların, kadınların dış elbiselerine süs için takılan” (Kazak Etnografik Kategorileri, 2012: 335). Buradan hareketle demirin, bakır gibi değeri altın ve gümüşten aşağı olan metallere yapılan ve çoğu zaman küçük ticaretlerde kullanılan bir maden olduğu söylenebilir. Dolayısı ile de halk için gerekli yerlerde kullanılmıştır. Demir için “yarmak/carmak” denilmesi kullanış bağlamının değişik olmasıdır diye düşünebiliriz.

Eski ve orta Türkçe dönemlerinde paranın karşılığı olan çeşitli nesnelere mevcuttur. Bu karşılıkların çoğu metalden yapılmıştır. Metalin en değerlisi ise altın ve gümüştür. Bu iki madenden yapılmış para türleri büyük çaplı alış-verişlerde ya da zenginler arasında kullanılmıştır. Onun için bu değerli metaller de en değerli para ölçü birimi görevini üstlenmiştir. Gümüş paranın kullanılmasını sözlükte geçen “gümüş” sözcüğüyle ilgili açıklamalardan anlayabiliriz: “kümüş//tenge, çünkü o gümüşten yapılmıştır.” (Kaşgari, 1997a: 428). Gümüş değer ölçüsü olmaktan ziyade çeşitli pahalı eşyalara da süs olarak kullanılmıştır. Onun için gümüş diğer metallere göre de çok değerli sayılabilir. Gümüşün çeşitli değer ölçüsü olarak kullanımı ise, sayı sıfatıyla bir araya gelerek verilmiştir. Böylece değer ile birlikte miktar ifadesinin kullanış gözükmektedir.

Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde yazarın kendisinin söylediği gibi temiz, saf, Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Dolayısı ile sözlükte alıntı kelimelerin yer almadığı düşünülebilir. Ayrıca başka dilden geçen kelimeler kullanılmışsa dahi kaynakları

gösterilmiştir. Kaşgarlı sözlüğünü hazırlarken buna çok önem vermiştir. Bunun yanında sözlükte geçen kimi sözcükler dikkatli incelendiği tespit edilebilen yabancı kelimelerin Türkçeye önceden girmiş olup ses ve kullanım açısından değişikliklere uğrayarak Türkçeleşmiş olduğu görülmektedir. Bu durum, anlamlı bütün dil birimleriyle ilgili olarak değerlendirilebilir.

Sözlükte değer ölçüsü olarak kullanılmış olan “sun” sözcüğüne de geçmektedir. Yukarıda dediğimiz gibi, bu sözcük ticarete ve kültürel ilişkilerde türlü sebeplerle ölçü birimi olarak Çince gelip Türkçeleşmiş olabilir. “Sun” sözcüğünün anlamını Kaşgarlı Mahmut şöyle açıklamıştır: “Sun//som: «sun altun//som altun». Onun boyutu bir parmağın uzunluğuna kadarki boyut olabilir” (Kaşgari, 1997: 195). Yani “sun” sözcüğü ilk başta uzunluk ölçüsü ise sonradan uzunluğuna göre ölçü olan altına verilmiştir. Bu sözcükle ilgili *Etnografik Ansiklopedisi*'nde şöyle bir görüş sunulmuştur: “Altın temizlenip hazırlandıktan sonra çeşitli kalıplara koyulur ve onların adları da farklı olur: büyüklere, altın cambı ya da som altın” denmiştir (Kazak Etnografik Kategorileri, 2011: 163). Anlam gelişmesi, seslerin değişmesi ile durmayarak “som” türüne dönüşerek para ismini almıştır. Askar Egevbayev onu “som” olarak doğru vermiştir. Bazı Orta Asya devletlerinde “sun” sözcüğü “som” şeklinde bugün de kullanılmaktadır. Kazakistan coğrafyasında da yaygın kullanılıyor. “Sun” sözcüğünden “som” altın, “som” gümüş sözcükleri kısaltılarak sadece “som” kelimesi korunup değer, para anlamında kullanılmış olabilir. *Eski Türkçe Sözlük*'te bu sözcüğün iki anlamı verilmiştir: “Sun I [кит. 寸, tshon, «uzunluk ölçüsü», yaklaşık 3 см (MK III 138); bir sunç budanî tü udura jarip //üzüm tohumunu bir sun edip bölerek (Rach I ¹⁴⁶). Sun altun (MK III 138)»; SUN II: sun kiş yumuşak huylu kişi (MK III 138)” (Eski Türk Sözlük, 1969: 514). Burada “sun”un ilk anlamı Çince uzunluk ölçüsü olduğu tam olarak gösterilmiş ve onun sayısal anlamı öncelikle alınmıştır. Biz bu görüşü doğru kabul ediyoruz. Bugünkü Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan devletlerinin yerli ağızlarında kullanılan para ismi “som”un kökeni, işte bu “sun” olarak adlandırılan Çince sözcüktür. Kaşgarlı Mahmut’un onun Çince sözcük olduğunu göstermemesini o dili bilmemesi ve değer ölçüsü olarak genel ortak kullanılmamasına bağlayabiliriz.

Modern Çin sözlüğünde ise “sun” sözcüğünün anlamı şöyle açıklanmıştır: “寸 cun, 量: 长度单位, 10 分等于1 寸, 10 寸等于 1 尺。— 市寸合 1 / 30 米” (Eski Türk Sözlük, 1969: 226) (Tercümesi: uzunluk ölçüsü, 10 fen (0,333 cm) 1 sun (3,3 cm), 10 sun 1 çig (33,3 cm). 1 sun (ölçü birimi) 1/30 (3.3 m)). Yani “sun” sözcüğünün Çince de kesin olarak sayı anlamı vardır ve çok eskiden gelen eski uzunluk ölçülerinden biridir. Onun sayı ve miktar olarak karşılığı her tarihi dönemde, her hükümdarlık döneminde değişiklik arz etmektedir. Çeşitli Çin kaynaklarını incelediğimizde “sun” ölçüsünün bugünkü metrelik ölçü sistemiyle karşılığı şöyle verilmiştir. 1,58 cm, 2,31 cm, 2,42 cm, 2,45 cm, 2,96 cm, 3,1 cm, 3,12 cm, 3,27 cm, 3,2 cm, 3,4 cm, 3,55, 3,6 cm. Her dönemde çeşitli ölçüleri bildirirse bile, birbirinden çok uzaklaşmamıştır. 1,58-3,6 aralığında çeşitli uzunlukları bildirmiştir. Bu bağlamda

Eski Türkçe Sözlük'te doğru verildiği gibi “sun”un uzunluk anlamını 3 cm olarak alabileceğimizi ifade edebiliriz. Bazen “sun” Rusçanın uzunluk ölçüsü “diyum”le denkleşmiştir. “Diyum” için yaklaşık 2,54 cm uzunluğunu bildirir dersek doğru olur kanaatindeyiz.

“Som” sözcüğünün “sun”dan dönüşmüş olabileceğine bir başka delil olarak da Çince'deki 寸 hiyeroglifinin diğer bir anlamını da söyleyebiliriz. 寸 (sun) Çincede çoğu zaman uzunluk ölçüsü olarak değil, dik dörtgen nesnelerin uzunluğu ve eninin genel ya da belirli bir standarttaki ölçülerini bildirir. Örneğin, 1寸=2,5*3,5 cm (resim, kâğıt vs.). Altın en değerli metal olduğundan dolayı, değer ölçüsü olarak standart uzunlukta (uzunluk ve genişlik olarak) üretimi yapılır. Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde “sun altın” da aynı burada olduğu gibi tam standart uzunluklarla yapılmış bir altını karşılamaktadır. Yani Çin ölçüsünü temel olarak üretilen altın ölçü birimini ifade etmektedir. Altının uzunluğu ile eninin karşılığını belirttikten sonra onun standart ismini koymak oldukça kolaydır. Bu bir dil kanunu olarak kabul edilebilir. Onun için sun (寸) uzunluk ölçüsü, “sun altın, som” para birimleri bir kaynaktan çıkmıştır görüşünü savunabiliriz.

3. Mesafe Ölçülerinin Karşılaştırılması

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde yer alan ölçü birimlerinden biri de mesafe ölçüleridir. Sözlükte “yığaç”, “farsah”, “çığ” gibi mesafe bildiren sözcüklere yer verilmiştir. Bu ölçü isimleri toprak üzeri mesafeyi veya ticarete çeşitli malların uzunluğunu ölçmede kullanılmıştır ve onların tam sayısal anlamını karşılamaktadır.

Mesafe ölçülerinden “sun” uzunluk ölçüsüne benzeyen ve eski Çince'den Türkçeye giren ölçülerinden biri de “çığ”dır. Bunu Kaşgarlı sözlüğünde şöyle açıklamıştır “Çığ-şi, Türklerin uzunluk ölçüsüdür. Bu Arap ölçüsünün üçte ikisine denk gelir. Onunla göçebeler bez ölçerler” (Kaşgari, 1997: 183). Müellifin buna Türklerin ölçü birimi demesi yanlıştır. Çünkü Çince'den Türkçeye girmiştir. “Çığ” ölçüsünün tam uzunluğu bugünkü metrelik sistemine göre 33,3 cm'ye denk gelir. *Eski Türkçe Sözlük*'te “çığ//尺 (chı) ölçüsü hakkında”: “Çiy II: [Çin. 尺, çı, chiaeg uzunluk ölçüsü, yaklaşık 30 cm] çığ (uzunluk ölçüsü) (MK 4993): altı jegirmi çiy beş tsun etüz belgürtüp [Budda] (Suv 41₁₂)” tanımlamalarına yer verilmiştir (Eski Türk Sözlük, 1969: 147). Buradan okunuşunun “çığ” mı, yoksa “尺 (chı)” mı, onu kesin olarak söylemek çok zordur. Ayrıca verilen kaynakların kesin olduklarını tespit ederek Türk, Çin dillerinde ortak kullanılan ölçü birimleridir diyebiliriz. Fakat bu sözcük Çince'de bugün de kullanılmakta ve anlamı eski Çince ölçü olarak verilmektedir. Modern Çince sözlüğünde bu sözcüğün anlamı şöyle açıklanmıştır: “尺 chı 量: 长度单位, 10寸等于1尺, 10尺等于1丈. 1市尺合1/3” (Xdhycd, 2012: 175) (Tercümesi: uzunluk ölçüsü, 10 sun (3,33 cm) 1 çığ (33 cm), 10 çığ 1 kişiye (333 cm) denk gelir. 1 çığ (ölçü) denk 1/3 (3,33m)). “Çığ” uzunluk ölçüsü eski Çince'de de her krallık döneminde çeşitli uzunluklara karşılık gelmiştir. Ama birbirinden çok farklı uzunluklara karşılık gelmemiştir. Bu uzunluk ölçülerinin Çin ve Türk dillerinde

aynı görevde kullanılması, ölçü birimleri arasında çok kullanılmış olan sözcükler olmasıyla beraber hızla genelmesi, dilin yayılma ve etkileşme sürecine uygun dil birimi olduğunu da ispat etmektedir. Türkçe kendi dönemlerinde dilin bu tabii özelliğinde kendi gücünü açıkça gösterebilmiştir.

Sık sık kullanılan mesafe ölçü birimlerinden biri, “yığaş”tır. Kaşgarlı, sözlüğünde bu sözcüğü şöyle açıklar: “yığaş // farsah, uzunluk ölçüsü: bir yığaş yer//bir farsah yer” (Kaşgari, 1997c: 17). “Yığaş” sözcüğünün sözlükte iki anlamı verilmiştir. Birincisi, ölçü anlamı, ikincisi ağaç anlamıdır. “Farsah” ise orta Türkçe dönemlerinde uzak mesafeyi anlatan uzunluk ölçüsüdür. A. Egevbayev sözlüğü tercüme ettiğinde bu mesafe anlamını “yığaşla” denkleştirir: “Bir farsah on iki bin arşına denktir” (Kaşgari, 1997c: 17). “Arşın” da eski halkların çoğunda kullanılan uzunluk ölçüsüdür. Rus kaynaklarına göre, 1 arşın 0,71 cm, yani 12 bin arşın 8520 metre olur. “Yığaş” da, “farsah” da bu uzunluğa denktir. *Eski Türkçe Sözlük*'te de “yığaş” sözcüğünün üç anlamı verilmiştir. Burada ilkinin anlamı, ağaçtır. İkincisinin anlamı şöyle açıklanmıştır: “yığaş: mesafe ölçüsü: bir yığaş yer. Bir yığaş yedi kilometre (MK III 8.)” (Eski Türk Sözlük, 1969: 265). İki kaynaktan da uzak mesafe anlamı vermesi dile getirilse de denkleştirilen sayısal anlamında oldukça anlam uzaklığı vardır. *Eski Türkçe Sözlük*'te üçüncü anlamı: “jıyaç III: jıyaç jılduz//Jüpiter” (Eski Türk Sözlük, 1969: 265). Gök sistemindeki en büyük gezegen sayılan Jüpiter'in, uzak mesafede yerleşmesinden dolayı “jıyaç jılduz” denmiştir. “Yığaş” sözcüğü, uzak, ırak anlamındadır. Bize göre, “yığaş” sözcüğü Kaşgarlı Mahmut'un eseri ortaya koyduğu dönemden önce de daha uzun bir sayısal anlamı veren uzunluk ölçüsü olarak kullanılmıştır. Çünkü uzunluk ölçüsü olarak anlamının yerleşip bütün Türk boylarında yaygın kullanılmasının bir kaç yüz yıl gibi kısa sürede olması mümkün görülmemektedir. Bu sözcüğe daha sonraki 15. yy'a ait tarihi yazı eserlerinde de sık sık rastlanır. 15. ve 16. yüzyıla ait Babürname'de “yığaş” sözcüğüne rastlanmaktadır. Burada yaklaşık olarak 6 km'lik bir mesafe kastedilmektedir (Babir, 1990: 14).

“Farsah” da uzak mesafeyi bildiren ölçü olarak Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde birkaç yerde geçmektedir. Sözlükte Türklerin arazi-toprak boyunu, mesafesini anlatmak için “farsah” sözcüğünü kullandıkları görülmektedir. “Yığaş”a göre, “farsah” sözcüğü daha çok kullanılmış olabilir. Sözlükte şöyle verilmiştir: “Rum ülkesinden Maşın'a kadar bütün Türk devletlerinin uzun boyu beş bin farsah, eni üç bin farsah olup hepsi sekiz bin farsah yapar. Bunların yerini tam bildirmek için hepsini dünya yüzü gibi haritanın içinde gösterdim” (Kaşgari, 1997: 56). Rum bugünkü Roma ise, Maşın Hindistan ve Moğolistan'ı karşılayan isimler olarak ifade edilebilir. Bu ölçü ifadesinde büyük toprakların mesafesi 5000 farsahtır. A. Egevbayev ise “farsah” sözcüğünü şöyle açıklamıştır: “farsah, uzunluk ölçüsüdür, 6,24 km” (Kaşgari, 1997a: 56). Öyle ise, Kaşgarlı'nın kaynaklarında Türk yurdunun batısı ile doğusunun mesafesinin, 31,200 km olarak yer almadığı düşünülebilir. Bütün dünya ekvatorunun uzunluğu, 40,076 km olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türk ülkesinin boyu daha net olarak göz önünde canlanabilir. “Farsah” sözcüğü hakkında ya A. Egevbayev'in gösterdiği, ya

da Kaşgarlı'nın Türk yurdunun mesafesi hakkında bilgisi yanlıştır. Çünkü “farsah” ve “yığışın” mesafe anlamı denk değildir. A. Egevbayev'in “Bir farsah on iki bin arşına denk gelir” ifadesinden yola çıkılarak yapılan hesaba göre, “farsah” yukarıdaki 6400 km'ye uygun gelmez. Yani iki ölçü birimi de uzak mesafeyi bildirse de anlamları aynı değildir diyebiliriz.

4. Ağırılık Ölçülerinin Karşılaştırılması

Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde rastlanan ölçü birimlerinin en sonuncusu, “ağırılık ölçüsü” birimleridir. Sözlükte tam sayısal anlamı bulunan ancak 4-5 ağırılık ölçüsüne rastlanmaktadır. Ağırılık ölçüsü günlük hayatta da, küçük ve büyük ölçekli ticaretle de daima gerektiren, orta yüzyıldaki en sık kullanılan türlerindedir. Fakat Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde “sagu, batman, kırklum, kevsî” gibi birkaç ağırılık ölçüleri rastlanır. Bunun nedenini biz Kaşgarlı'nın saf Türklük unsurlarını almasına bağlıdır. Ayrıca bu birkaç sözcük, Türk boylarında ağırılık ölçüsünün kesinliğine olan gerekliliğin çok eski dönemden başladığını da gösterir. Bu ise medeniyetin bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde rastlanan ölçü birimlerinin bazılarının ismi zikredilmesine rağmen anlamı tam olarak açıklanmamıştır. Bunun nedenin ise pek çok farklı karşılığının olmasından ileri geldiği tahmin edilmektedir. Bu gibi ölçülerden biri de “sagu”dur (Kaşgari, 1997c: 306). Sözlükte onun ölçü birimi olduğu açıklanmaktadır. Fakat tam olarak hangi nesnelere için kullanılacağı hakkında örnek verilmemiştir. *Eski Türkçe Sözlük*'te söz konusu ölçünün anlamı şöyle açıklanmıştır “Sayu: buğdayı ölçüsü (MK III 225): qırqlum sayu (≈16,48 л) (MK III 418)” (*Eski Türk Sözlük*, 1969: 481). “Sagu” sadece ağırılık ölçüsü değil, hacim ölçüsünü bildiren ve sayılmayan, boyutu, ağırlığı ölçen, ufak, katı nesnelere için kullanılır. “Kırklum” ölçüsü hakkında Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde: “Kırklum, terazi: «кырклым сагу // ölçü, terazi aracı» tanımlaması yer almaktadır. “Kırklum” için “Tamamlayınca ‘bir ölçü olur’, der (Kaşgari, 1997c: 555-556). Yani bu hacme denktir. Tohum türlerini ölçmek için yarayan araçtır. Onun hacim ölçüsü yukarıda dediğimiz gibi 16,48 litredir. “Kırklum” sözcüğü *Eski Türkçe Sözlük*'te şöyle açıklanmıştır: “Qırqlum: hacim ölçüsü (≈16,48л) (MK III 418)” (*Eski Türk Sözlük*, 1969: 446). Bu bilgiler söz konusu ölçülerin tam ederine karşılık denk gelen ölçüler olduğunu göstermektedir.

Türklerin tarih sahnesine çıktığı dönemlerden itibaren günümüze kadar Türkçede ağırılık ölçüsü olarak kabul edilen ve Türk topluluklarında yaygın olarak kullanılan ölçülerden birisi de “batman”dır. Kaşgarlı onu şöyle açıklar “Batman // batman: bir matman et” derken tam ne kadar olduğunu söylememektedir (Kaşgari, 1997a: 503). *Eski Türkçe Sözlük*'te: “Batman: (ağırılık ölçüsü (180'den 300 kg'e kadar) (MK 223₃): iki batman et” olarak yer almaktadır (Eski Türk Sözlük, 1969: 89). Bu bilgi kesin değildir. “Batman” bu dönemlerde Rusçada da kullanılmıştır. Bu bilgiyi pekiştirmek için V.İ. Dal sözlüğünden örnek verelim: “Batman. Türkçe (İsveççe bir kök) Aşyalı ağırılık ölçüsü, çok çeşit: Kırım ve Kafkas batmanı, 26 pud;

Kırımca 25 pud.; Kırımca 6 okoveya 18 funt, Orta Asya'da 12 pud" (Dal, 1956: 39). "Batman//batpan" Türk topluluklarında da, diğer halklar arasında da çeşitli fonetik farklılıklarla söylenmektedir. Farklı tarihi dönemler ve farklı ülkede kendine has karşılığı olan ağırlık ölçüsünü bildirir. Onun için batmanın tam ağırlık ölçüsü olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun hakkında *Etnografik Ansiklopedi*'de şöyle denmektedir. "Batman da ağırlık birimi olarak her ülkede, her dönemde, çeşitli hanlar zamanında farklı kullanılmıştır. Ölçü farklılığı 401,78 hektardan, büyük batmanlar (mann-i-şah, padişah batmanları) 6-7 kg olup, bazen 83 kiloya kadar yeter. 14. ve 18.yy'da Buhara'da şariatlık kanunluk manndan 4,8 hektara denk gelir. Deşt-i Kıpçak'ta, Altın Ordu başkenti Saray'da mann 1,953 kg'a denk gelip, 19.yy'da Taşkent, Çimkent şehirlerinde bir batman 10,5 put, yani 171,99 kg'a, Cambul'da (Evliya ata) 12 put'a denk gelir". Onun için tam ölçüsünü ifade etmekten ziyade onun dil bilimi kapsamındaki ölçülük görevi önemlidir. Ölçünün çeşitli yaklaşımlara göre yüzyıllar boyunca yaygın kullanılan ağırlık birimi olduğunu açıklar. "Batman", modern Kazakçada tam ölçü birimi olarak kullanılsa da sözcük olarak kullanımda vardır. Yani "ağır" anlamını bildiren çeşitli kelime gruplarında ve atasözlerinde, tasvirî ağırlık anlamları belirtmede sık sık kullanılmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde tohum ve onun gibi ufak eşyaları ölçmede kullanılan ölçülerden biri ise "keşvi"dir. Sözlükte şöyle verilmiştir: "Kevşi // kemşen. Uygur ülkesi tarafında, Kaşgar'da kullanılan tohum, daha ufak şeyleri ölçü çeşidi; on ritl'e denk gelir" (Kaşgari, 1997a: 477-478). Bunun tam ölçüsü verilmemiştir. Ancak A. Egevbayev "bir ritl 306 gramdır" diye gösterip bu sözcüğe "kevsen, kepsen" diye tahmin eder. "Keşvi" orta dönemlerde de seyrek rastlanan ölçülerden biridir. Arap ölçüleri ve çeşitli Türkoloji belgelerinde de rastlanmaz. Bunun ağırlık ölçüsünün ne kadar olduğunu "ritl"den tespit edebiliriz. "Ritl", orta yüzyıla ait Türk, Arap yazılı eserlerinde sık sık rastlanan ağırlık ölçüsü olduğu için bilimsel kaynaklardan bu sözcük hakkında bilgi verilir. Eski belgeler ve yazılı kaynaklarda yazılan Tatar tarifi hakkında kitapta: "Ritl, Horezm ölçüsüyle 330 dirhem. Buğday, darı gibi tohumlarda kullanılır. Erzen, mercimek, çene (darı) derler. Buğdaya benzeyen ebuğday ritlle satılır [43]. Bu (genellikle sahip oldukları) söylenir: her eşeğin yükü (bunun ve bunun) masrafı çok fazladır ve eşeğin yükü yüzlerce ritl oluşturur. Buğdayın ortalama maliyeti (100 ritl) 2 ½ dinardır; aynı fiyata ve mercimek için. Arpa (değer) 2 dinar" ifadeleri yer almaktadır (Rubinşteyn, 1937: 54). Buna göre, "ritl" yaklaşık 475 g'dır. Bunu on kat çoğaltırsak, "keşvi" yaklaşık 4,75-5,0 kg ağırlığı tutar. Bazı kaynaklarda bir "ritl" 15 kg'dır. Özbekistan'ın İmam el-Buhari Taşkent İslam Enstitüsü'nün Öğretim Görevlisi Abdulazim Ziyouddin'in kaynaklarında ise, "ritli" "ratl" olarak ifade edilmiş ve şu şekilde anlatılmaktadır: "Ratl (ritl): Irak ratli = 0,515625 litre (≈ 0,516 litre). Ağırlığı = 408 rp (= 128,57 Irak dihranı)" (Ziyouddin, 2017: 4). Buna istinaden "keşvi" yaklaşık 4 kilodur diyebiliriz. Bu görüş Tatar kaynaklarında etraflıca yer almamaktadır. Ayrıca bu sözcük hacim ölçüsünü de belirtmektedir.

5. Sonuç

Ölçü birimleri dilin en aktif kullanılan sözcükler grubuna girmektedir. Diğer dil birimlerine göre yaygın bir kullanımı olduğundan o dili kullanan millet ve boylara özeldir. Ayrıca ölçü birimleri halkın manevi alanındaki en gerekli anlamlarını tasvir etmektedir. Hem o dili kullananların dille ilişkisini hem de dilin sosyal statüsünü göstermektedir. Türk dilinde ölçü birimleri sistemi gelişmiş ve onun anlamı tam sayılarla standartlaşmıştır. Buna göre, eski ve orta Türkçe dönemlerinde, Türk ölçü birimleri sistemi kalıplaşmış, yaygın olarak kullanılmış ve bu da Türkçenin güçlü bir dil olduğunu ispat etmiştir. Bunu biz yukarıda tahlil ettiğimiz Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde gösterilen ölçü birimlerinden yola çıkarak rahatlıkla savunabiliriz. Sözlükteki ölçü birimleri kalıplaşma özelliğine göre anlamsal isimlerdir. Araç-gereçler, metal, değerli eşyalar ve alıntı dilsel unsurları temel almaktadır. Bu bir rastlantı değildir. Eski Türk dönemlerinde en değerli nesnelere ve nesnelere boyutunu ölçme sürecinde en ulaşılabilir ve uygun vücut organları olduğu için semantik gelişim sonucunda ölçü birimlerine dönüşmüştür. Bu kanunun bütün dünya dillerinde de yaygın olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu ölçü birimleri iç ve dış dilsel etkenlerinin ve diğer yaygın dillerin tesirine uğrar. Bu dildeki küreselleşme sürecinin ilk sıfatlarını belirtir. Ölçü birimleri orta yüzyıl döneminde de nesnelere boyut, ağırlık, hacim ve uzunluk kategorisinde anlamlarının karşılığı temeline yerleşmiştir diyebiliriz.

Kaynaklar

- Babır, Zahir ad-din Muhammed. (1990). *Babürname* (Бабырнама./Çeviren B.Kocabekov. Alamtı: Calın.
- Eski Türk Sözlük*. (1969). Leningrad: Nauka Matbaası.
- Kaşgari, Mahmud. (1997). *Türki Tilder Sözdigi*. Alamtı: Hant.
- Kazak Etnografik Kategorileri. (2011). *Anlamlar ve İsimlerinin Geleneksel Sistemi Ansiklopedi*, c.1, Alamtı: DPS.
- Kazak Etnografik Kategorileri. (2012). *Anlamlar ve İsimlerinin Geleneksel Sistemi Ansiklopedi*, c. 2, Alamtı: DPS.
- Rubinşteyn, N.L. (1937). *Belge ve Materyallerde Tatar Tarihi*. Moskova.
- Vladimir, Dal. (1956). *Yaşayan Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü* (Толковый словарь живого велико-русского языка). T I, II, III, IV. Moskova.
- Yeşil, Yılmaz. (2015a). *Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme*. Ankara: Kalem Kitap Yayınları.
- . (2015b). *Deyimlerin Öyküsü Türk Halk İnançlarından Dilimize Geçen Deyimler*. Ankara: Kalem Kitap Yayınları.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. (2018). Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri, *Millî Folklor*; 119, 48-59.

Xdhycd (2012). *Xiàndài hànyǔ cídiǎn. Guó shèhuì kēxuéyuàn yǔyán yánjiū suǒ cídiǎn biānjí shì biān*. -6 Bǎn. Běijīng: Shāngwù yìn shūguǎn, 1874 yè.

Ziyouddin, Abdul. (2017). *İslam'da Ölçü Birimleri* (Исломда ўлчов бирликлари). Erişim tarihi: 28.02.2018. <http://madrassa.uz/books/islomda-ulchov-birliklari-uzbek.pdf>.

